Insights of Intellectual Property Law in Islamic Countries
Online ISSN: 3060-5997
https://diplic.qom.ac.ir

Victimization Resulting from the Violation of Children's Rights on Social Media Platforms

Hadi Keramati Moez [1]

1. Assistant Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Farabi College, University of Tehran, Tehran, Iran (Corresponding author), Email: keramatihadi@ut.ac.ir

Abstract

Received: 22/05/2026
Revised: 10/08/2026
Accepted: 07/09/2026
Published online: 25/09/2026

The rapid expansion of social media platforms, while creating extensive opportunities for communication, education, and cultural exchange, has also generated new grounds for the violation of children's rights and their victimization. Features such as easy accessibility, user anonymity, the rapid dissemination of information, and the permanence of digital data have made children one of the most vulnerable groups in this environment. The present study aims to examine the relationship between the violation of children's rights on social media platforms and the emergence of various forms of child victimization from a victimological perspective. This research adopts a descriptive-analytical approach. The findings indicate that, despite their numerous benefits, social media platforms may become a fertile ground for the violation of children's rights and the exacerbation of their vulnerability in the absence of adequate legal safeguards and regulatory oversight. Violations of children's privacy through the unauthorized dissemination of images and personal information, breaches of cyber ethics manifested in online harassment and cyberbullying, and the failure to respect the right to be forgotten constitute some of the most significant forms of infringement upon children's rights in cyberspace. Furthermore, the study reveals that these violations may lead to sexual victimization through the creation of fake profiles, the grooming and deception of children, the misuse of webcam technology, and the exploitation of children for sexual purposes. They may also result in emotional and psychological victimization through deceptive emotional relationships and the data mining of children's online profiles. Accordingly, effective protection of children in cyberspace requires the adoption of a comprehensive criminal policy, strengthening the accountability of digital platforms, promoting digital literacy education, and establishing appropriate protective mechanisms tailored to the specific characteristics of child victimization in the online environment.

Keywords: Child Victimization, Social Networking Platforms, Privacy, Violation of Children's Rights.

How To Cite: Keramati Moez, H (2026). Victimization Resulting from the Violation of Children's Rights on Social Media Platforms, *Insights of Intellectual Property Law in Islamic Countries*, 2(3), 127-155. https://www.doi.org/ 10.22091/diplic.2026.17110.1058

Published by: University of Qom **© The Author(s)** **Article type: Research**

آموزه‌های حقوق مالکیت فکری کشورهای اسلامی
https://diplic.qom.ac.ir
شاپا الکترونیکی: ۳۰۶۰-۵۹۹۷

بزه‌دیدگی ناشی از نقض حقوق کودکان در بستر شبکه‌های اجتماعی مجازی

هادی کرامتی‌معز[۱]

۱. استادیار گروه حقوق جزا و جرم شناسی، دانشکده حقوق، دانشکدگان فارابی، دانشگاه تهران، تهران، ایران (نویسنده مسئول)، رایانامه:

چکیده

گسترش شبکه‌های اجتماعی مجازی، در کنار ایجاد فرصت‌های گسترده ارتباطی، آموزشی و فرهنگی، زمینه‌های جدیدی برای نقض حقوق و بزه‌دیدگی کودکان فراهم کرده است. ویژگی‌هایی همچون سهولت دسترسی، امکان ناشناس ماندن کاربران، سرعت انتشار اطلاعات و ماندگاری داده‌های دیجیتال، کودکان را به یکی از گروه‌های آسیب‌پذیر در این محیط تبدیل نموده است. هدف پژوهش حاضر، بررسی رابطه میان نقض حقوق کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی و شکل‌گیری گونه‌های مختلف بزه‌دیدگی آنان با رویکردی بزه‌دیده‌شناسی است. این پژوهش با روش توصیفی‌تحلیلی انجام شده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که شبکه‌های اجتماعی مجازی، علی‌رغم کارکردهای مثبت، در صورت فقدان حمایت‌های حقوقی و نظارتی مناسب، می‌توانند به بستری برای نقض حقوق کودکان و تشدید آسیب‌پذیری آنان تبدیل شوند. نقض حریم خصوصی از طریق انتشار غیرمجاز تصاویر و اطلاعات شخصی، عدم رعایت اخلاق سایبری از طریق آزار و اذیت آنلاین و قلدری سایبری و بی‌توجهی به حق بر فراموش شدن اطلاعات، از مهم‌ترین جلوه‌های تعرض به حقوق کودکان در این فضا محسوب می‌شود. همچنین، بررسی‌ها نشان داد که این نقض حقوق می‌تواند زمینه‌ساز بزه‌دیدگی جنسی از طریق ایجاد پروفایل‌های جعلی، جذب و فریب کودکان، بهره‌برداری از فناوری وب‌کم و عرضه کودکان برای سوءاستفاده‌های جنسی و نیز بزه‌دیدگی عاطفی و روانی از طریق برقراری روابط احساسی فریبکارانه و داده‌کاوی پروفایل کودکان شود. بر این اساس، حمایت مؤثر از کودکان در فضای مجازی نیازمند اتخاذ سیاست جنایی جامع، تقویت مسئولیت سکوهای دیجیتال، توسعه آموزش سواد دیجیتال و پیش‌بینی سازوکارهای حمایتی متناسب با ویژگی‌های بزه‌دیدگی کودکان در محیط آنلاین است.

کلیدواژه‌ها: بزه‌دیدگی کودکان، شبکه‌های اجتماعی مجازی، حریم خصوصی، نقض حقوق کودک.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۳/۰۱
تاریخ اصلاح: ۱۴۰۵/۰۵/۱۹
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۶/۱۶
تاریخ انتشار برخط: ۱۴۰۵/۰۷/۰۳

استناد: هادی کرامتی‌معز (۱۴۰۵). بزه‌دیدگی ناشی از نقض حقوق کودکان در بستر شبکه‌های اجتماعی مجازی، آموزه‌های حقوق مالکیت فکری کشورهای اسلامی، ۲(۳)، ۱۵۵-۱۲۷. https://www.doi.org/ 10.22091/diplic.2026.17110.1058

ناشر: دانشگاه قم
© **نویسندگان**
نوع مقاله: پژوهشی

مقدمه

تحولات شتابان فناوری اطلاعات و ارتباطات، شیوه‌های تعاملات انسانی را دست‌خوش تغییرات اساسی کرده و «شبکه اجتماعی مجازی»[1] را به یکی از مهم‌ترین بسترهای ارتباطی در جوامع معاصر تبدیل نموده است. این شبکه‌ها با فراهم کردن امکان برقراری ارتباط سریع، تولید و اشتراک‌گذاری محتوا و دسترسی گسترده به اطلاعات، فرصت‌های قابل توجهی را در حوزه‌های آموزشی، فرهنگی و اجتماعی ایجاد کرده‌اند. با وجود این، ویژگی‌هایی همچون گستردگی دسترسی، ناشناس ماندن نسبی کاربران، سرعت انتشار اطلاعات و دشواری کنترل محتوای منتشرشده، موجب شده است این فضا به محیطی مستعد برای نقض حقوق کاربران، به‌ویژه کودکان تبدیل شود.

نتایج تحقیقات نشان می‌دهد که «شبکه‌های اجتماعی بر امنیت اخلاقی تاثیرگذار هستند» (کرامتی‌معز و چاووشی، ۱۳۹۷: ۱۰۹)؛ ازاین‌رو شبکه‌های اجتماعی محیط جدیدی برای دوره کودکی و نوجوانی قرار گرفته و نقش پررنگی برای آنان بازی می‌کند و نمی‌توان آن را نادیده گرفت و در آینده نقش به مراتب بیشتر و مهم‌تری را در زندگی کودکان بازی خواهد کرد.

اگرچه شبکه‌های اجتماعی مجازی در ذات خود ابزارهای مجرمانه محسوب نمی‌شوند، اما ساختار و ویژگی‌های فنی آن‌ها فرصت‌هایی را برای ارتکاب رفتارهای مجرمانه علیه کودکان فراهم کرده است. ایجاد حساب‌های کاربری جعلی با هدف جلب اعتماد کودکان، بهره‌برداری جنسی از آنان، استفاده از فناوری‌هایی مانند وب‌کم برای سوءاستفاده جنسی، برقراری روابط عاطفی فریبکارانه و جمع‌آوری اطلاعات شخصی کودکان از طریق داده‌کاوی پروفایل‌ها، ازجمله شیوه‌هایی است که نشان می‌دهد نقض حقوق کودکان در فضای مجازی می‌تواند به اشکال مختلف بزه‌دیدگی جنسی، عاطفی و روانی منجر شود.

بر این اساس، پرسش اصلی پژوهش حاضر آن است که نقض حقوق کودکان در بستر شبکه‌های اجتماعی مجازی چگونه زمینه‌ساز بزه‌دیدگی آنان می‌شود و این بزه‌دیدگی در چه اشکالی قابل تحقق است؟ فرضیه پژوهش بر این مبنا استوار است که ویژگی‌های خاص شبکه‌های اجتماعی مجازی، ازجمله سهولت انتشار و بازنشر اطلاعات، امکان ناشناس ماندن کاربران و ضعف کنترل بر محتوای منتشرشده، در کنار نقض حقوق بنیادین کودکان هم چون حریم خصوصی، اخلاق سایبری و حق بر فراموش‌شدن اطلاعات، زمینه

1. Virtual Social Networks.

شکل‌گیری گونه‌های مختلف بزه‌دیدگی جنسی، عاطفی و روانی آنان را فراهم می‌آورد. در این مقاله تلاش می‌شود در پاسخ به این پرسش، ابتدا مفهوم و انواع شبکه‌های اجتماعی مجازی تبیین شود؛ سپس مهم‌ترین حقوق کودکان که در این بستر در معرض نقض قرار می‌گیرد، بررسی گردد و درنهایت، گونه‌های مختلف بزه‌دیدگی ناشی از این نقض حقوق مورد تحلیل قرار گیرد.

۱. مفهوم و انواع شبکه‌های اجتماعی مجازی

شبکه‌های اجتماعی مجازی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین جلوه‌های تحول فناوری‌های ارتباطی، بستری برای تعامل، تولید، انتشار و تبادل محتوا میان کاربران در فضای سایبری فراهم کرده‌اند. ویژگی‌هایی همچون گستردگی دسترسی، سرعت انتقال اطلاعات، قابلیت ناشناس ماندن کاربران و امکان انتشار و بازنشر گسترده محتوا، این شبکه‌ها را به محیطی اثرگذار بر روابط اجتماعی، فرهنگی و حقوقی تبدیل کرده است. در کنار کارکردهای مثبت، همین ویژگی‌ها می‌تواند زمینه نقض حقوق کودکان، ازجمله حریم خصوصی، حق بر تصویر و سایر حقوق بنیادین آنان را فراهم آورد و به بزه‌دیدگی آنان منجر شود. ازاین‌رو، پیش از بررسی ابعاد بزه‌دیدگی ناشی از نقض حقوق کودکان، تبیین مفهوم شبکه‌های اجتماعی مجازی و ویژگی‌های متمایز آن‌ها ضروری است.

۱-۱. مفهوم شبکه‌های اجتماعی مجازی

اصطلاح «شبکه اجتماعی» قبل از ایجاد اینترنت وجود داشت ولی محبوبیت خود را مدیون توسعه و پیشرفت برنامه‌هایی مانند فیس‌بوک، مای اسپیس[1] و لینکدین[2] است (Yang et al. 2006, 71). ازاین‌رو شبکه‌های اجتماعی هم می‌تواند مجازی باشد و هم می‌تواند حقیقی باشد؛ با این وصف شبکهٔ اجتماعی مجازی را نیز این‌گونه می‌توان تعریف کرد: «خدمات مبتنی بر وب که به افراد اجازهٔ ساختن پروفایلی عمومی یا نیمه عمومی درون سیستمی محدود شده، بیان فهرستی از سایر کاربران که با آن‌ها در ارتباط هستند، مشاهده و گذر از فهرست کسانی که با آن‌ها در ارتباط است و سایرین را می‌دهد» (انصاری و عطار، ۱۳۹۲: ۱۱۸).
به عبارت دیگر شبکه‌های اجتماعی مجازی «پایگاه یا مجموعه‌ای از پایگاه‌هایی است که به کاربران امکان می‌دهد تا علاقه‌مندی‌های افکار و فعالیت‌های خود را با یکدیگر به اشتراک بگذارند. ازاین‌رو، شبکه‌های اجتماعی پایگاه‌هایی هستند که با استفاده از یک موتور جستجوگر و افزودن امکاناتی مانند چت، پیام‌رسانی

1. Myspace
2. Linkedin

الکترونیک، انتقال تصویر و صدا و...، امکان ارتباط بیشتر کاربران را در قالب شبکه‌ای از روابط فردی و گروهی فراهم می‌آورند» (عاملی، ۱۳۹۶: ۲۸۴).

شبکه‌های اجتماعی مجازی در حال حاضر قوی‌ترین رسانه آنلاین در دنیا به شمار می‌روند (کرامتی‌معز، ۱۳۹۹: ۲۷). شبکه‌های اجتماعی مجازی علاوه‌بر امکانات عمومی نظیر اضافه کردن دوست، به اشتراک‌گذاری متن، تصویر و ویدئو و ارسال پیام، امکانات مختلف و متنوعی را بر حسب هدف و کاربری خود به کاربران خود می‌دهند. با ظهور گوشی‌های هوشمند، این شبکه‌ها امروزه از طریق گوشی‌های هوشمند همه جا قابل دسترسی هستند. همچنین امروزه شبکه‌های اجتماعی مجازی متناسب با گوشی‌های هوشمند طراحی و راه‌اندازی شده است و به یک معنا امروزه دسترسی به این شبکه‌ها از طریق این گوشی‌ها سریع‌تر و راحت‌تر از گذشته است. ضمن اینکه گوشی‌های هوشمند با توجه به ویژگی قابل حمل سریع بودنی که دارند، امکانات جدیدی را از قبیل ضبط و ثبت تصاویر به صورت آنلاین به این شبکه‌ها افزوده‌اند. «این شبکه‌ها با عضوگیری رایگان از کاربران، توانسته‌اند در جریان‌سازی‌های مختلف نقش اساسی ایفا کنند. ویژگی بارز این شبکه‌ها قدرت برقراری نظام شبکه‌ای میان دوستان و هم‌فکران کاربران به صورت منظم و سامانمند است» (سلطانی‌فر و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۷۲).

همانند سایر پدیده‌های نوظهور، در مورد شبکه اجتماعی نیز تعریف جامعی که مورد قبول همگان باشد، وجود ندارد. آنچه مورد توافق است، امکان برقراری ارتباط و به اشتراک گذری محتوا در این‌گونه شبکه‌ها از طریق ایجاد یک پروفایل[1] و مرتبط نمودن آن با دیگران به منظور ساختن یک شبکه تخصصی است. هرچند ماهیت، فهرست علائم و اصلاحات هر سایت ممکن است با دیگری متفاوت باشد.

1. Profile.

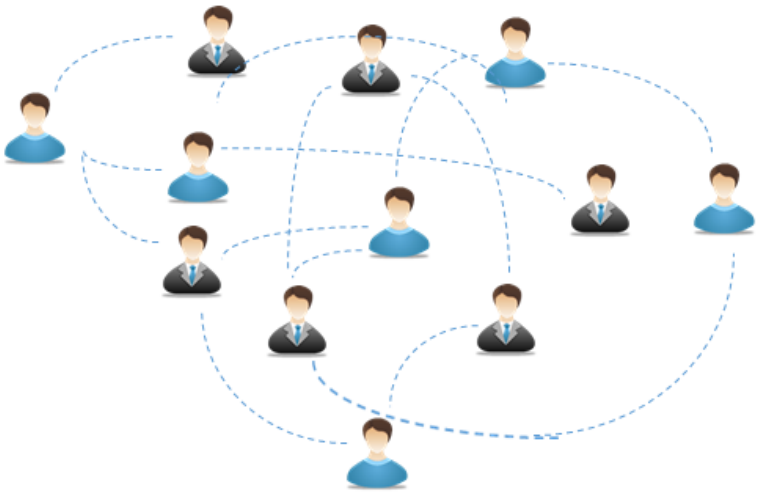

شکل ۱. تعاملات کاربران از طریق شبکه‌های اجتماعی مجازی (کرامتی‌معز و میرخلیلی، ۱۳۹۹: ۳)

۲-۱. انواع شبکه‌های اجتماعی مجازی

شبکه‌های اجتماعی مجازی با توجه به هدف، نوع خدمات، شیوه تعامل کاربران و محتوای غالب، دارای گونه‌های متنوعی هستند که هر یک ظرفیت‌ها و مخاطرات متفاوتی برای کودکان ایجاد می‌کنند. تفاوت در ساختار فنی و کارکرد این شبکه‌ها، شیوه ارتکاب رفتارهای ناقض حقوق کودکان و الگوهای بزه‌دیدگی را نیز تحت تأثیر قرار می‌دهد. ازاین‌رو، شناخت انواع شبکه‌های اجتماعی مجازی، زمینه تحلیل دقیق‌تر شیوه‌های نقض حقوق کودکان و تبیین حمایت از آنان را فراهم می‌سازد. بر همین اساس، مهم‌ترین انواع این شبکه‌ها در ادامه معرفی می‌شوند.

۱-۲-۱. شبکه‌های اجتماعی متن‌محور

در این نوع از شبکه‌ها کاربران بیشتر از متن برای برقراری ارتباط با دیگران استفاده می‌کنند؛ «گوگل پلاس» و «ایکس» (توییتر سابق) از مشهورترین شبکه‌های اجتماعی متن محور هستند. در این شبکه‌ها، کاربران دیدگاه‌ها، اخبار، تحلیل‌ها، تجربیات و سایر مطالب را در قالب متن منتشر کرده و از طریق اظهارنظر، بازنشر و گفت‌وگو با یکدیگر تعامل برقرار می‌کنند. هرچند این شبکه‌ها نقش مهمی در تسهیل گردش اطلاعات، شکل‌گیری افکار عمومی و توسعه ارتباطات اجتماعی ایفا می‌کنند، اما در صورت فقدان نظارت مؤثر، می‌توانند زمینه نقض حقوق کودکان را نیز فراهم آورند.

۲-۲-۱. شبکه‌های اجتماعی فیلم‌محور

در شبکه‌های اجتماعی فیلم محور، زبان برقراری ارتباط و سخن گفتن، فیلم است. یوتیوب و سایت داخلی آپارات از معروف‌ترین شبکه‌های فیلم محور هستند. «یوتیوب» «ویمئو»، «واین» و «دیلی موشن» از دیگر شبکه‌های اجتماعی فیلم محور است.

با وجود کارکردهای آموزشی، فرهنگی و سرگرمی این شبکه‌ها، ویژگی‌های یادشده می‌تواند زمینه نقض حقوق کودکان و بزه‌دیدگی آنان را نیز فراهم آورد. انتشار بدون رضایت تصاویر و فیلم‌های کودکان، نقض حق بر تصویر و حریم خصوصی، مواجهه با محتوای خشونت‌آمیز یا مستهجن، برقراری ارتباط افراد سودجو با کودکان، سوءاستفاده جنسی برخط، قلدری سایبری، بهره‌کشی از کودکان در تولید محتوا و انتشار گسترده و ماندگار فیلم‌های مرتبط با آنان، از مهم‌ترین مخاطرات این دسته از شبکه‌های اجتماعی به شمار می‌رود.

۳-۲-۱. شبکه اجتماعی عکس‌محور

در شبکه یادشده، کاربران با ارسال تصاویر با دیگران ارتباط برقرار می‌کنند و بیش از هر چیز از این ابزار برای انتقال اهداف خود استفاده می‌کنند. اینستاگرام» و «فلیکر» از این دسته شبکه‌ها هستند. با وجود نقش این شبکه‌ها در توسعه ارتباطات اجتماعی، بازاریابی دیجیتال و تولید محتوای فرهنگی، استفاده گسترده از آن‌ها می‌تواند زمینه نقض حقوق کودکان و بزه‌دیدگی آنان را نیز فراهم سازد. انتشار بدون رضایت تصاویر کودکان، نقض حق بر تصویر و حریم خصوصی، افشای اطلاعات هویتی و مکانی، سوءاستفاده از تصاویر در بسترهای مختلف، قلدری سایبری، جعل هویت و دستکاری تصاویر با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین، از مهم‌ترین مخاطراتی است که کودکان را در این شبکه‌ها تهدید می‌کند.

۴-۲-۱. شبکه اجتماعی موضوع‌محور

آنچه بیش از هر چیزی به ارتباط در این نوع شبکه جهت می‌دهد، موضوع شبکه است؛ یعنی مهم نیست که کاربران از چه ابزاری برای برقراری ارتباط استفاده می‌کنند، موضوع مورد بحث اهمیت دارد. این نوع از شبکه‌های اجتماعی بیشترین تنوع را دارند؛ برای مثال موضوعاتی مانند «کاریابی»، «نگهداری از حیوانات خانگی»، «تجارت»، «همکلاسی‌های قدیمی»، «مسائل جنسی»، «ارتباط دختران و پسران» و... هر یک حداقل شبکه‌ای اجتماعی را به خود اختصاص داده‌اند. «شبکه‌های «لینکدین»، «کلاسمیت»، «کتاستر» و «داگاستر» از این نوع شبکه‌ها هستند» (سیاح طاهری و همکاران، ۱۳۹۶: ۵۵-۵۶).

۵-۲-۱. شبکه‌های مخاطب‌محور

مخاطب مهم‌ترین دلیل به وجود آمدن این نوع شبکه است. بر اساس رویکرد مخاطب‌محور، برای توانمندسازی مخاطبان در مقابل آسیب‌های رسانه‌ای در فضای مجازی، در حال حاضر ابزارهای نظارت سنتی دیگر کارایی چندانی ندارند و باید جای خود را به شیوه‌ها و ابزارهای جدیدی بدهند که با توانمندسازی مخاطبان به آن‌ها در مقابل آثار سوءرسانه‌ها مصونیت بیشتری می‌بخشند و مخاطب منفعل را به مخاطب فعال و گزینشگر تبدیل می‌کنند، به‌طوری که خود فرد می‌تواند رژیم مصرف رسانه‌ای خود را نیز تنظیم کند؛ این امر را امروزه «اغلب کشورهای دنیا ازجمله انگلستان، استرالیا، فنلاند، دانمارک، سوئد، فرانسه، مالزی، ژاپن، آمریکا، آفریقای جنوبی، کانادا و روسیه بر اساس رویکردی مخاطب‌محور و از طریق آموزش سواد رسانه‌ای در پایه‌های مختلف تحصیلی به صورت جدی دنبال می‌کنند» (اکبرزاده و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۳)؛ شبکه اجتماعی «نی‌نی فیس» با محور کودک و «مپرس» با محوریت زنان ازجمله این شبکه‌ها محسوب می‌شوند.

۶-۲-۱. شبکه‌های اجتماعی خدمات‌محور

در این نوع از شبکه‌ها، خدماتی مانند تماس صوتی و تصویری، سرگرمی، فروشگاه آنلاین، پیام‌رسانی و خدمات عمومی از قبیل کرایه تاکسی، تعیین وقت دکتر، پرداخت قبض برق و ارائه می‌شود. از بین این نرم‌افزارها، آن دسته که امکان تماس صوتی یا تصویری ارائه می‌دهند در حقیقت همراه شما هستند و نه‌فقط یک شبکه اجتماعی، زیرا امکانات اپراتور تلفن همراه را اعم از تماس صوتی و تصویری، ارسال پیام و ارسال محتویات چندرسانه‌ای (همراه با قابلیت‌های بیشتر)، نمایش افرادی که در اطرافتان از این برنامه استفاده می‌کنند و تشکیل گروه‌های گوناگون را در اختیار دارند.[۱]

بازی‌های برخط یکی از مهم‌ترین خدمات ارائه شده در بستر شبکه‌های اجتماعی و پلتفرم‌های دیجیتال هستند که امکان تعامل هم‌زمان کاربران را از طریق اینترنت فراهم می‌کنند. کودکان در این بازی‌ها علاوه‌بر رقابت یا همکاری با سایر بازیکنان، از امکاناتی نظیر گفت‌وگوی متنی و صوتی، تشکیل گروه‌های کاربری، خریدهای درون‌برنامه‌ای و اشتراک‌گذاری اطلاعات بهره می‌برند در صورت نبود نظارت کافی، مخاطراتی هم چون برقراری ارتباط با افراد ناشناس، آزار و اذیت سایبری، قلدری اینترنتی، فریب و اغوای کودکان، سوءاستفاده جنسی برخط، نقض حریم خصوصی، جمع‌آوری غیرمجاز داده‌های شخصی و وابستگی رفتاری

---

۱. این نوع از شبکه‌ها، در خارج از کشور «برنامه ارتباطی» نامیده می‌شوند.

به بازی را نیز به دنبال دارند.

۷-۲-۱. شبکه‌های اجتماعی صدامحور

این دسته از شبکه‌های اجتماعی، بستر تعامل کاربران را بر پایه تولید، انتشار و تبادل محتوای صوتی و گفت‌وگوهای زنده فراهم می‌کنند. کاربران در این شبکه‌ها می‌توانند در اتاق‌های گفت‌وگوی صوتی به بحث، تبادل‌نظر و اشتراک‌گذاری تجربیات بپردازند. هرچند این شبکه‌ها فرصت مناسبی برای آموزش و تعاملات اجتماعی ایجاد می‌کنند، اما در صورت فقدان نظارت مؤثر، می‌توانند زمینه نقض حریم خصوصی، برقراری ارتباط افراد ناشناس با کودکان، آزار کلامی و سایر اشکال بزه‌دیدگی آنان را نیز فراهم سازند. «کلاب‌هاوس»[1] مهم‌ترین و شناخته‌شده‌ترین نمونه این نوع شبکه‌های اجتماعی به شمار می‌رود.

۲. نقض حقوق کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی

کودکان به دلیل ویژگی‌های سنی، روانی و اجتماعی، ازجمله گروه‌های آسیب‌پذیر در فضای مجازی به شمار می‌روند و حضور آنان در شبکه‌های اجتماعی مجازی، در کنار فرصت‌های آموزشی و ارتباطی، زمینه‌های جدیدی برای تعرض به حقوق بنیادین آنان ایجاد کرده است. نقض حقوق کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی، صرفاً یک تعرض حقوقی ساده نیست؛ بلکه در بسیاری از موارد می‌تواند زمینه‌ساز شکل‌گیری فرایند بزه‌دیدگی آنان شود. انتشار غیرمجاز تصاویر و اطلاعات شخصی، آزار و اذیت سایبری، افشای داده‌های هویتی، بهره‌برداری نادرست از اطلاعات کودکان و عدم امکان کنترل یا حذف آثار دیجیتال، ازجمله رفتارهایی است که می‌تواند کودک را در موقعیت بزه‌دیده قرار دهد. از منظر آموزه‌های بزه‌دیده‌شناسی، بررسی حقوق نقض‌شده کودکان، گامی اساسی برای شناخت عوامل مؤثر در بزه‌دیدگی و طراحی سازوکارهای حمایتی و پیشگیرانه محسوب می‌شود. بر این اساس، مهم‌ترین جلوه‌های نقض حقوق کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی را می‌توان در سه حوزه اصلی شامل نقض حق رعایت حریم خصوصی، نقض حق رعایت اخلاق سایبری و نقض حق بر فراموش‌شدن اطلاعات کودکان مورد بررسی قرار داد.

1. Clubhouse.

۱-۲. نقض حق رعایت حریم خصوصی کودکان

ازجمله مسائل اساسی در بعد حقوقی فضای مجازی، موضوع حریم خصوصی[۱] و آزادی است. به دلیل فقدان مدل بلوغ در نظام‌های فضای مجازی در کشور نظریه‌ها و حدود مشخصی برای حریم خصوصی و آزادی تعیین نشده است. برای مثال در دوران پست‌مدرن بروز ویژگی‌های جدید ناشناسی (گمنامی)، لامکانی، لازمانی و گسترش مخاطب پیام در فضای مجازی باعث ایجاد تغییرات اساسی در تعریف و حدود آزادی بیان شده است؛ اما متأسفانه به دلیل نبود مدل بلوغ مناسب در کشور نسبت به این حدود و تعریف شناخت کافی را نداریم (فیروزآبادی، ۱۳۹۹: ۳۴).

ازجمله حقوقی که باید در مقابل کودکان بزه‌دیده در شبکه‌های اجتماعی مجازی رعایت شود، حق رعایت کرامت و حریم خصوصی کودکان در شبکه‌های مجازی است که ماده ۱۶ کنوانسیون حقوق کودک نیز بدان پرداخته است، حفظ کرامت کودکان در فضای مجازی و عدم آسیب به کرامت کودکان از طریق شبکه‌های اجتماعی است. اقداماتی که مدتی است در فضای مجازی با انتشار تصاویر و ویدئوهای مربوط به کودکان که عمدتاً نیز توسط والدین آن‌ها رخ می‌دهد مشکلاتی را به همراه داشته است. والدین کودکان با اهداف متفاوتی از ابراز احساسات نسبت به فرزندان خود و سعی در به اشتراک‌گذاری این احساس تا سوءاستفاده از کودکان خود برای افزایش تعداد دنبال کنندگان یا افزایش تعداد بازدید مطالب صفحاتشان یا حتی شرکت در مسابقاتی که گاه توسط کانال‌های مختلف برگزار می‌شود، به انتشار تصاویر و یا ویدئوهای کودکانشان می‌پردازند. به تشخیص کارشناسان این اقدامات کودکان را در آینده در موقعیت‌هایی قرار می‌دهد که بدون اختیار آن‌ها بوده است و می‌تواند منجر به اتفاقاتی شود که گاه کرامت افراد را خدشه‌دار نماید. این اتفاق در اکثر موارد مصداق تعدی به حریم خصوصی ایشان و انتشار محتواهای مرتبط با حریم خصوصی کودکان است که ممکن است پس از رسیدن به سن قانونی از انتشار آن تصاویر راضی نباشند (غمامی و علی‌پور، ۱۳۹۸: ۲۲۵-۲۲۶).

احترام به حریم خصوصی ارتباطات اشخاص در تمامی زمینه‌ها ازجمله ارتباطات در حوزه الکترونیک ایجاب می‌نماید که قانون‌گذار کمیت و کیفیت مداخلات دولت در این حوزه را در کنار جرم‌انگاری

---

۱. در حقوق ایران تعریف مشخص قانونی از حریم خصوصی ارائه نشده است و حریم خصوصی مستقلاً حمایت نشده و به تعبیری موضع تحول‌گرایانه اتخاذ شده و از مصادیق آن حمایت شده است. در مقام تعریف، تعاریف متعددی ارائه شده که فارغ از اختلاف موجود در تعاریف «وجه مشترک تعاریف ارائه شده اختیار و آزادی انسان در تصمیم‌گیری در خصوص میزان وقوف و مداخله سایرین نسبت به زندگی شخصی است» (اصلانی، ۱۳۸۹: ٤۰)؛ این وجه مشترک رکن اساسی حریم خصوصی است.

رفتارهای هتاکانه به نحو دقیق تبیین نمایید لیکن به‌رغم ضرورت‌های شرعی و قانونی و اجتماعی ملاحظه رویکرد سیاست جنایی اتخاذی قانون‌گذار ایران بیانگر عدم توجه شایسته و بایسته در این حوزه است و مقایسه سیاست جنایی ایران با نظام حقوقی انگلستان که سعی در هم‌نوایی با آخرین پیشرفت‌های بین‌المللی دارد؛ بیانگر آن است که قانون این کشور در صیانت از حریم خصوصی ارتباطات اشخاص از حیث توجه به جزییات و تبیین مقررات رهگیری ارتباطات، قانونی پویاتر است، زیرا برخلاف قانون‌گذار ایران به ذکر عبارات کلی بسنده ننموده است. به هر روی، نظر به گسترش روزافزون ارتباطات الکترونیکی و نیز ضرورت صیانت از حریم خصوصی اشخاص، ناکارآمدی مقررات قانونی کنونی، انکارناپذیر است (شکری، ۱۳۹۸: ۳۲).

در ماده ۳۵ منشور حقوق شهروندی به حریم خصوصی شهروندان در فضای مجازی توجه داشته و در مواد ۳۶ تا ۴۲ نیز بر رعایت حریم خصوصی تأکید کرده است، اگرچه از لحاظ حقوقی این منشور الزام‌آور نیست و ضمانت اجراهای مشخصی برای نادیده گرفتن تعهدات منشور و نقض حریم خصوصی شهروندان ذکر نشده است، لیکن جنبه ترویجی منشور حقوق شهروندی در نهادینه شدن و مطالبه‌گر کردن شهروندان بسیار مؤثر است و مبنای مناسبی برای پیگیری بسیاری از مطالبات و انتظارات مشروع شهروندان و الزام به پاسخگویی دستگاه‌های اجرایی در برابر آن‌هاست. بنابراین حق بر رعایت کرامت کودکان بزه‌دیده و حق بر حریم خصوصی آنان را می‌توان از مهم‌ترین حقوقی دانست که نسبت به کودکان در معرض آسیب قرار گرفته‌اند و حفاظت از این موارد در آینده و تربیت کودکان نقش بسزایی دارد و متأسفانه والدین بسیاری بدون توجه به این آسیب‌ها از توجه به صیانت از این حقوق و انجام تکالیف خود در حفظ آن‌ها غفلت نموده‌اند. کنوانسیون حقوق کودک[1] در ماده ۱، درحالی‌که افراد انسانی زیر ۱۸ سال را کودک دانسته، این فرض را پذیرفته است که ممکن است در حقوق داخلی سن بلوغ کمتر تشخیص داده شود. این حقوق برای تمام کودکانی که در قلمرو دولت متعاهد زندگی می‌کنند بدون هیچ‌گونه تبعیضی از جهت نژاد، رنگ، جنسیت، زبان، مذهب، عقاید سیاسی یا ملیت، لازم‌الاحترام خواهد بود. از طرف دیگر، از خردسالان در مقابل تمام

۱. یکی از موضوعات پر حاشیه روز دنیا و ایران مباحث مرتبط با حقوق کودکان و اختلافات موجود در این فضا است. به قدری که در سال ۱۹۸۹ کنوانسیون بین‌المللی حقوق کودک مورد پذیرش مجمع عمومی سازمان ملل متحد قرار گرفت و تا امروز ۱۹۴ کشور (همه کشورهای جهان به جز ایالات‌متحده آمریکا، سومالی و سودان جنوبی) به آن پیوسته‌اند. ایران نیز در اسفندماه ۱۳۷۲ با «قانون اجازه الحاق دولت جمهوری اسلامی ایران به کنوانسیون حقوق کودک» مصوب مجلس شورای اسلامی و مشروط بر آنکه مفاد آن در هر مورد و هر زمان در تعارض با قوانین داخلی و موازین اسلامی باشد یا قرار گیرد از طرف دولت ایران لازم‌الاجرا نباشد، به این کنوانسیون بین‌المللی پیوست.

اشکال بزه‌دیدگی و صدمات جسمی و روحی ناشی از سهل‌انگاری با برخورد نادرست، خصوصاً در مورد سوءاستفاده‌های جنسی و مصرف مواد مخدر، باید دفاع نمود.

همچنین دولت‌ها درزمینهٔ حمایت از کودکان در شبکه‌های مجازی دست به کار شده‌اند، می‌توان به‌عنوان مثال به اقدامات دولت انگلستان اشاره نمود. در مطالعات صورت گرفته در انگلستان تا سال‌های ۲۰۰۹ حدود ۱۸۰۰ کودک ۱۱ تا ۱۶ ساله، آدرس، شماره تلفن و حتی تصاویر لباس‌های مدرسه آنان در فضای مجازی منتشر شده است (Davidson, Elena and Mia, 2009: 25). این دولت برنامه‌های آموزشی را در مورد شبکه‌های اجتماعی برای کودکان این کشور به اجرا گذاشته در کلاس‌ها، خطرات به اشتراک‌گذاری اطلاعات خصوصی در شبکه‌های اجتماعی به آن‌ها آموزش داده می‌شود (بهرامی فریادرس، ۱۳۹۲: ۹۵)، این کلاس‌ها بخشی از برنامه‌ای گسترده‌تر برای آموزش اصول ایمنی به کودکان در راستای حفظ کرامت انسانی و رعایت حریم خصوصی آن‌ها است.

عواملی همچون عدم آشنایی سازمان‌ها با مصادیق حریم خصوصی، ناآگاهی افراد از حقوق و وظایف خود درزمینهٔ حفظ حریم خصوصی، نا آشنایی کاربران با خط‌مشی‌های حریم خصوصی شبکه‌های اجتماعی و حامیان و شرکای این شبکه‌ها، کوتاهی شبکه‌های اجتماعی در حفظ حریم خصوصی کاربران و کمبود قواعد و آیین‌نامه‌ها برای افراد و سازمان‌ها جهت حفظ حریم خصوصی و بررسی مباحث اخلاقی مربوط به شبکه‌های اجتماعی موضوعی است که با پیدایش شبکه‌های مجازی در دهه اخیر مورد توجه قرار گرفته است. با توجه به اینکه این شبکه‌ها امکان دسترسی افراد مختلف را به اطلاعات فراهم می‌آورند، مسئله حمایت از حریم خصوصی به یکی از چالش‌های مطرح در خصوص این شبکه‌ها تبدیل شده است، در حقوق ایران علی‌رغم وجود مبانی جدی و کافی حقوقی برای حمایت، این مهم تحقق نیافته و ازاین‌رو حقوق ایران در این زمینه نیازمند بازنگری است (کرامتی‌معز، ۱۳۹۹: ۵۷).

با این اوصاف امروز عمده‌ترین خطرات پیش روی کودکان آنلاین خطرات ناشی از استفاده نامناسب از تکنولوژی، فقدان حریم خصوصی، اشتراک‌گذاری بیش‌ازحد اطلاعات یا پست کردن اطلاعات غلط در مورد خود هستند (Tartari, 2015: 327). این نوع رفتارها، حریم خصوصی آن‌ها را در معرض خطر قرار می‌دهد. وقتی کودکان وب‌سایت‌های متنوعی را بازدید می‌کنند، آن‌ها آثار و شواهدی از خود در سایت‌هایی که بازدید کرده‌اند به جای می‌گذارند. این مجموعه به‌طور مداوم فعالیت در وب‌سایت را ثبت می‌کند، ردپای دیجیتالی تلقی می‌شود؛ یکی از بزرگترین مسائلی که کودکان را دچار بزه‌دیدگی آنلاین می‌کند کودکانی

هستند که فاقد آگاهی از مسائل مربوط به حریم خصوصی‌اند و اغلب پیام‌ها، عکس‌ها و فیلم‌های نامناسبی را از خود در شبکه‌های مجازی منتشر می‌کنند و به اصطلاح از خود ردپای دیجیتالی می‌گذارند و این بهترین فرصت برای شکارچیان مجازی است.

از منظر آموزه‌های بزه‌دیده‌شناسی، نقض حریم خصوصی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی را می‌توان یکی از عوامل مؤثر در فرایند بزه‌دیدگی آنان دانست؛ زیرا کودک درنتیجه از دست دادن کنترل بر اطلاعات شخصی خود، در معرض انواع رفتارهای آسیب‌زا مانند آزار سایبری، اخاذی، سوءاستفاده جنسی برخط، جعل هویت و سایر اشکال بزه‌دیدگی قرار می‌گیرد. بنابراین حمایت از حریم خصوصی کودکان در فضای مجازی، نه‌تنها یک تعهد حقوق بشری، بلکه یکی از الزامات سیاست جنایی پیشگیرانه برای کاهش خطر بزه‌دیدگی آنان محسوب می‌شود.

۲-۲. نقض حق رعایت اخلاق سایبری کودکان

شبکه‌های مجازی برای گروه عظیم افرادی که گفتنی‌های بسیاری دارند و در دنیای حقیقی مجالی برای بیان آن پیدا نمی‌کنند، بهترین گزینه به شمار می‌رود. امکان نشر آزادانه اطلاعات در عرصه‌های گوناگون، از مهم‌ترین ویژگی‌های این فضاست که بر محور اصل آزادی انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات، سبب رشد و محبوبیت روزافزونش شده است.[۱] اما مانند هر پدیده دیگری در کنار کارکردهای مثبت فراوانی که درزمینه‌های مختلف آن ذکر می‌شود، امکان بروز مشکلات و آسیب‌های گسترده به واسطهٔ فعالیت‌های گاه نابهنجار در این فضاها نیز وجود دارد. همان‌گونه که بیان شد، از یک سو فلسفه وجودی شبکه‌های اجتماعی بر محور اصل آزادی انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات و از طرفی، نبود محدودیت‌های رسانه‌ای ناظر به این فضا و نبود ضوابط قانونی، نگرانی‌هایی را ایجاد می‌کند (اسماعیلی، ۱۳۹۱: ۳۱۷).

واژه «اخلاق رایانه‌ای»[۲] یا «اخلاق اطلاعات»،[۳] «اخلاق سایبر»،[۴] «اخلاق رسانه»[۵] و «اخلاق اینترنت»[۶]

---

۱. ماده (۶) قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات مصوب ۱۳۸۷، دسترسی به اطلاعات شخصی افراد را تنها از طریق اشخاص حقیقی صاحب اطلاعات و یا نمایندگان آنان مجاز می‌داند. فلذا انتشار اطلاعات شخصی کودکان توسط والدین آن‌ها، درصورتی‌که امکان آسیب رسیدن به کودک در آن زمان و یا در آینده را به همراه داشته باشد، خلاف این قانون است.

2. computer ethics.
3. information ethics.
4. cyber ethics.
5. media ethics.
6. internet ethics.

ازجمله واژگانی است که به بحث ما مربوط است و هر کدام معیاری برای استفاده از فضای سایبر به مفهوم عام آن است؛ هدف از اخلاق سایبر این است که به سؤالاتی پاسخ دهد که مربوط به بنیان‌های ارزشی افعال و مسئولیت‌های افراد در حوزه رایانه‌ها و فناوری اطلاعات و ارتباطات است (شهریاری، ۱۳۸۸: ۳۷-۳۹).

اخلاق سایبری از مباحثی است که در اخلاق کاربردی مطرح می‌شود. اخلاق کاربردی از زیرشاخه‌ها یا پیوست‌های فلسفه اخلاق است که به مباحثی می‌پردازد که به ارزش‌های عملی رفتار انسان‌ها در حوزه‌هایی خاص مربوط می‌شود. این رشته می‌کوشد به پرسش‌هایی پاسخ گوید که مرتبط با بنیان‌های ارزشی رفتارها و مسئولیت‌های افراد در حوزه فناوری اطلاعات است. به عبارتی اخلاق سایبری شامل ماهیت و بن‌مایه‌های قضاوت اخلاقی، استانداردهای قواعد رفتاری در استفاده از فناوری اطلاعات برای تصمیم‌گیری است (پورقهرمانی، ۱۳۹۵: ۱۶۳). همان‌طور که اخلاق در جهان واقعی دارای بار ارزشی است، اخلاق جهان مجازی نیز به تبع آن، این ویژگی را خواهد داشت؛ یعنی قواعد و اصول اخلاقی باید توسط کاربران و کارگزاران در فضای مجازی با توجه به منافع، فرهنگ، ارزش‌ها و اعتقادات مورد پذیرش جمع در جامعه وضع گردد. بدین ترتیب، اخلاق فردی تابع جامعه خواهد بود تا تناقضی ایجاد نشود. در این راستا، اخلاق حرفه‌ای مربوط به دنیای مجازی نیز باید طوری باشد که هم اخلاق فردی را و هم فرهنگ کلی جامعه را مورد توجه قرار بدهد (کرامتی‌معز و میرخلیلی، ۱۳۹۹: ۱۰۷-۱۰۸).

از آنجا که امروزه عجین شدن شبکه‌های اجتماعی مجازی با فضای حقیقی زندگی افراد، امری بدیهی به نظر می‌رسد، رعایت تکالیف اخلاقی با یک جهان‌بینی الهی و روی آوردن به تفکر معنوی و آموزش و خودآگاهی در بین همه افراد جامعه به خصوص کودکان و نوجوان، تنها ضامن محافظت در برابر آسیب‌های روحی و روانی حاصل از این فضای مجازی به شمار می‌آید، با یک نگاه واقع‌گرایانه به بحث این نتیجه حاصل می‌شود که هدف از معیارهای اخلاقی، اصول اخلاقی و اجرای آن و همچنین رعایت موازین اخلاقی در پرتوی دین است که سبب اعتمادسازی و انجام بهتر فعالیت‌های حرفه‌ای میان شهروندان و کاربران از یک سو و حس مسئولیت‌پذیری کارگزاران از سوی دیگر می‌شود و این مبنای درست تعامل بین اخلاق و شبکه‌های مجازی است.[1]

۱. در اکثر قریب به اتفاق لایوهای سلبریتی‌ها در اینستاگرام، استفاده از عبارات نامتعارف و الفاظ رکیک و مسائل جنسی مشاهده می‌شود. شدت

کاربران فضای مجازی در عصر فناوری اطلاعات با چالش‌های اخلاقی بیشتری مواجه‌اند زیرا در دنیای فناوری اطلاعات، استفاده از فناوری اطلاعات برای چیزی که غیرقانونی نیست، بر اخلاقی بودن آن دلالت نمی‌کند. درواقع، در چنین دنیای فناورانه‌ای، قانونی بودن استفاده از تسهیلات و ابزارها و امکانات فناورانه، به‌طور حتم، اخلاقی بودن آن را تضمین نمی‌کند (رحیمی و اسفندیاری مقدم، ۱۳۹۰: ۴۴۹). ازاین‌رو ازجمله حقوق کودک در راستای استفاده از شبکه‌های مجازی، رعایت اصول اخلاق سایبری است.

در کنوانسیون حقوق کودک، بیشترین مسئولیت در رعایت حقوق کودک بر دوش والدین نهاده شده است، چنان که در ماده ۱۸ کشورهای طرف کنوانسیون متعهد شده‌اند: «بیشترین تلاش خود را برای تضمین به رسمیت شناختن این اصل که پدر و مادر کودک، مسئولیت مشترکی درزمینهٔ رشد و پیشرفت کودک دارند، به عمل آورند. والدین یا قیم قانونی، مسئولیت عمده را در رشد و پیشرفت کودک به عهده دارند و اساسی‌ترین مسئله آنان، (حفظ) منافع عالیه کودک است». ازآنجا که کودکان به سبب نیاز به آموزش‌های لازم جهت حضور در جامعه بایستی آمادگی اولیه کسب نمایند و وظیفهٔ ایجاد این آمادگی اولاً برعهده والدین ایشان است، فلذا هر عاملی که سبب عدم رشد مناسب و تربیت صحیح کودکان جهت آمادگی برای ایفای نقش مفید در جامعه گردد، بایستی تا رسیدن ایشان به مرحله‌ای که توان تشخیص و عمل صحیح را داشته باشند، از ایشان دور باشد (غمامی و علی‌پور، ۱۳۹۸: ۲۲۲-۲۲۳). فلذا همان‌گونه که بیان گردید، یکی از مهم‌ترین حقوق کودکان در شبکه‌های مجازی، حق رعایت اخلاق سایبری کودکان نسبت به کاربران در این شبکه‌ها است.[1]

ازجمله مهم‌ترین اقدامی که باید انجام داد، استانداردسازی و ضابطه‌مند کردن اصول اخلاق رسانه‌ای است.

استفاده از این الفاظ به نحوی است که گویا فحش و موضوعات جنسی به بخشی از فرهنگ عمومی این افراد تبدیل شده است. به همین دلیل، می‌توان گزاره مشهور «جرم به‌مثابه فرهنگ» در جرم‌شناسی فرهنگی را در این قالب تبیین کرد. به عبارت دقیق‌تر و بهتر، فرهنگ ناسزاگویی و فرهنگ موضوعات جنسی بخشی از سبک زندگی این افراد در فضای مجازی شده است. بدون شک ساختار جامعه اخلاق‌گرا حضور در مکان‌های مملو از توهین و موضوعات منافی عفت را برنمی‌تابد. اخلاق سایبری نیز در اصول کلی با اخلاق حقیقی در یک راستا قرار می‌گیرد. لذا، حضور چشم‌گیر کاربران و زدن رکورد پربیننده‌ترین لایو اینستاگرامی جهان با ۴۳۶ هزار نفر دنبال کننده، توسط سلبریتی‌های ایرانی زده شد که بیانگر سقوط اخلاق در جامعه ایرانی است.

۱. با توجه به گستردگی و آزادی کاربران شبکه‌های مجازی در به اشتراک‌گذاری انواع محتواها به‌ویژه در پلتفرم‌ها، بخش قابل توجهی از محتواهای منتشرشده در این شبکه‌ها را محتواهای مستهجن و خلاف اخلاق سایبر در برمی‌گیرند. مسئلهٔ انتشار محتواهای نامناسب و مستهجن در رسانه‌ها از موضوعات مورد بحث در قوانین کشورهای مختلف است تا آنجا که اعلامیه جهانی حقوق بشر، پس از تبیین حقوق بنیادین، در ماده ۲۹ خود همه آن‌ها را چنین محدود ساخته است: «... هر کس در اجرای حقوق و استفاده از آزادی خود فقط تابع محدودیت‌هایی است که به‌وسیله قانون منحصراً به منظور تأمین شناسایی و مراعات حقوق و آزادی‌های دیگران و برای رعایت مقتضیات صحیح اخلاق سایبری و نظم عمومی و رفاه همگانی در شرایط یک جامعه دموکراتیک وضع شده است».

این اقدام اساسی بارزترین تعامل و کمک حقوق به اهداف اخلاقی است و می‌تواند مبنای تفاهم رسانه‌ها و مخاطبانشان باشد. با در نظر گرفتن ضرورت‌های این حرفه، انتظارها را به واقعیت‌ها نزدیک‌تر کند، مورد سوگند قرار گرفته و محور آموزش و تدریس واقع شود. به دلیل همین مزیت‌های بسیار است که به موازات وضع قوانین، تدوین نظام‌نامه‌های اخلاق حرفه‌ای نیز متداول شود (اسماعیلی، ۱۳۹۹: ۱۰۲).

آنچه در خصوص مفهوم و ماهیت اخلاقیات سایبری در میان متون علمی معتبر ملاحظه می‌گردد، چیزی جز کد سلامت یا رفتار مسئولانه در اجتماع سایبری نیست. طبیعی است اقداماتی که در این راستا انجام می‌شوند، شامل آگاه ساختن از خطرات رفتار زیان‌بار و غیرقانونی آنلاین و یادگیری نحوه محافظت از خود و دیگر کاربران اینترنت در برابر آن‌هاست (صادقی کاشان، ۱۳۹۹: ۱۲۳). در اینجا بر آموزش قشر کودک و نوجوان تأکید ویژه‌ای می‌شود، زیرا از توانایی بالایی برای لطمه زدن به خود و دیگران برخوردارند و به همین دلیل، عمده مفاد آموزشی آن‌ها با محوریت استفاده ایمن و مسئولانه از شبکه‌های اجتماعی ارائه می‌گردند. بنابراین ارتقای سواد دیجیتال کودکان، آموزش هنجارهای اخلاقی فضای مجازی، مسئولیت‌پذیری کاربران و ایجاد سازوکارهای حمایتی توسط سکوهای دیجیتال، از مهم‌ترین راهکارهای تضمین امنیت اخلاقی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی به شمار می‌رود.

۳-۲. نقض حق بر فراموش شدن اطلاعات کودکان

حق بر فراموش‌شدن اطلاعات، یکی از حقوق نوظهور در حوزه حقوق داده‌های شخصی و از جلوه‌های مهم حق بر حریم خصوصی در فضای دیجیتال است که به افراد امکان می‌دهد در شرایط معین، حذف، عدم دسترسی یا محدودسازی انتشار اطلاعات شخصی خود را درخواست کنند. اهمیت این حق در مورد کودکان دوچندان است؛ زیرا بخش قابل توجهی از اطلاعات دیجیتال آنان ممکن است در دوره‌ای منتشر شود که فاقد توانایی کامل برای ارزیابی پیامدهای بلندمدت آن هستند. ازاین‌رو، استمرار دسترسی به اطلاعات، تصاویر و سوابق دیجیتال مربوط به دوران کودکی می‌تواند در آینده آثار نامطلوبی بر هویت، حیثیت و زندگی اجتماعی آنان برجای گذارد.

به عبارت دیگر حق فراموش شدن حقی است که بر اساس آن می‌توان درخواست حذف اطلاعاتی را نمود که مربوط به زندگی خصوصی، ارتکاب جرائم، ارسال مضامین نابخردانه مشتمل بر عکس، فیلم و مواردی از این قبیل است (قبولی‌درافشان و همکاران، ۱۳۹۷: ۱۲۸). حق بر فراموش شدن در شبکه‌های اجتماعی از حق بر ناشناس ماندن، گمنامی و خلوت حمایت می‌کند؛ ازاین‌رو مفهومی است که مبتنی بر

حمایت از داده‌های شخصی و یکی از اصول اساسی قانون انفورماتیک و آزادی‌های ۱۹۷۸ فرانسه است که مدت نگهداری از داده‌ها را در زمان لازم برای نیل به هدف، چارچوب‌بندی و حق محو شدن داده‌های نادرست، مبهم، ناقص یا داده‌هایی که جمع‌آوری، انتقال یا نگهداری آن ممنوع است مطرح می‌کند (زمانی و عطار، ۱۳۹۵: ۱۰۲).

هر کس می‌تواند اطلاعات را برای مدتی نامحدود در شبکه‌های مجازی قرار داده و ذخیره کند. این اطلاعات، خواه حرفه‌ای و خواه شخصی در دسترس همگان قرار می‌گیرد. با پیدایش ابزارهای فناوری و رایانه‌ای، افراد بیش‌ازپیش داده‌های شخصی خود را به صورت تعمدی یا غیرعمد در شبکه‌های مجازی به اشتراک می‌گذارند. درواقع بخش عمده‌ای از اطلاعات مربوط به افراد در قالب حافظه‌های دیجیتال و نیز داده‌های شبکه، ازجمله اینترنت ثبت و ضبط می‌شود که برای مدت زمانی نامعلوم و چه‌بسا برای همیشه قابل بازیابی و دسترسی خواهند بود. در چنین وضعیتی می‌توان گفت که اینترنت بیشتر از آنچه افراد درباره خود به یاد آورند، درباره آن‌ها می‌داند (اسلامی و فیوضی، ۱۳۹۵: ۱۴).

در ایران نیز هم چون سایر کشورها افراد، بیش‌ازپیش، اطلاعاتی را درباره زندگی خصوصی و حرفه‌ای خود در اینترنت منتشر می‌کنند. عضویت و فعالیت در شبکه‌های مجازی، یکی از مسائلی است که در حال حاضر با استقبال چشم‌گیر کاربران ایرانی فضای مجازی همراه شده است و با گسترش محبوبیت اینترنت و شبکه‌های مجازی، سوءاستفاده از داده‌های شخصی افراد به خصوص کودکان به طرق مختلف افزایش یافته است. با این وصف درنتیجه با اعمال این حق، دیگران نمی‌توانند موضوعات شخصی کودکان را از طریق نتایج موتورهای جست‌وجو و مورد ردیابی قرار دهند و نتیجتاً با گذشت زمان مورد برچسب‌های مختلف اجتماعی قرار نمی‌گیرند.

از منظر آموزه‌های بزه‌دیده‌شناسی، حق بر فراموش‌شدن اطلاعات کودکان را می‌توان یکی از سازوکارهای حمایتی برای کاهش آسیب‌پذیری آنان در فضای مجازی دانست؛ زیرا این حق امکان بازگشت کنترل اطلاعات شخصی به صاحب آن و جلوگیری از استمرار آثار یک تعرض دیجیتال را فراهم می‌کند. بنابراین، حمایت مؤثر از این حق مستلزم ایجاد تعادل میان آزادی بیان، گردش اطلاعات و ضرورت حمایت افتراقی از کودکان، از طریق وضع مقررات مناسب، مسئولیت‌پذیری سکوهای دیجیتال و فراهم کردن سازوکارهای آسان و مؤثر برای حذف یا محدودسازی داده‌های شخصی کودکان است.

۳. گونه‌های بزه‌دیدگی ناشی از نقض حقوق کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی

آسیب‌پذیری کودکان و نوجوانان بر پایه معیار سن، آنان را بیش از بالغان و بزرگسالان در معرض خطر بزه‌دیدگی قرار می‌دهد.[۱] این مسئله تا آنجا اهمیت دارد که حتی در پس رفتارهای معارض با قانون کودکان و نوجوانان باید در جست‌وجوی بزه‌دیدگی آنان بود (کرامتی‌معز، ۱۴۰۳: ۶۴).[۲] «مهم‌ترین خصایصی که در جرائم فضای مجازی سبب توجه به بزه‌دیده‌شناسی در جرائم کامپیوتری و به خصوص جرائم نسل جدید کامپیوتر (سایبری) گشته، عبارت‌اند از: بالا بودن رقم سیاه، بزه‌دیده شدن تعداد بی‌شمار افراد به واسطه یک جرم در برخی از جرائم به خصوص در محیط سایبر و سهولت بزه‌دیده شدن کودکان و نوجوانان در محیط‌های شبکه‌ای است» (رجبی تاج امیر، ۱۳۹۲: ۱۶۷).

بزه‌دیدگی در شبکه‌های اجتماعی کودکان هنگامی اتفاق می‌افتد که دانش‌آموزان در زمانی که در شبکه‌های اجتماعی مجازی به صورت آنلاین سیر می‌کنند با آن‌ها مواجه می‌شوند. به‌عنوان مثال زمانی که کودکان در اینستاگرام آنلاین هستند ممکن است درخواست‌هایی برای مشغول شدن به اعمال و فعالیت‌های جنسی یا گفتگوی جنسی یا دادن اطلاعات شخصی برخلاف خواسته وی توسط دیگران صورت گیرد. از همین دست می‌توان از تقاضاهای جنسی تهاجمی نیز نام برد که این جرائم شامل تماس بیرون شبکه[۳] یعنی زمانی که کودک آنلاین نیست با متجاوزین و بزهکاران از طریق پست یا تلفن، حضور فیزیکی شخص یا تقاضا برای تماس و ملاقات بیرون از شبکه است.

«شبکه‌های اجتماعی مجازی، آزادی زیادی به کـاربران می‌دهند که برخی از کاربران می‌توانند از آن سوءاستفاده کنند؛ چنین مواردی با پایان‌های ناخوشایند مانند خودکشی به خصوص در میان دانش‌آموزان

---

۱. از طرفی بزه‌دیده‌شناسی کودکان و نوجوانان، گرایشی میان‌رشته‌ای در بزه‌دیده‌شناسی است که با دیگر شاخه‌های علوم جنایی در پیوند و میان کنش است. برخورد با کودکان بزه‌دیده باید به‌گونه‌ای باشد که آن‌ها پذیرای نقش بزه‌دیدگی خود نباشند و درعین‌حال، این بزه‌دیدگی زمینه‌ساز پذیرش نقش‌های مجرمانه از جانب آن‌ها در آینده نشود. لذا مسئله بزه‌دیدگی مجدد کودکان و احتمال آن، امری است که توجه ویژه‌ای می‌طلبد (نیازمند، ۱۳۹۱: ۲۲۱).

۲. برخی از صاحب‌نظران، واژه «بزهکاری» را برای اطفال و نوجوانان به کار برده‌اند (معظمی، ۱۳۹۵: ۱۹)، از منظر مفهومی، به‌کارگیری اصطلاح «اطفال و نوجوانان معارض با قانون» بار منفی کمتری ایجاد می‌کند و از بازتولید آسیب و برچسب‌گذاری جلوگیری می‌نماید. در مقابل، عبارت اطفال و نوجوانان بزهکار واجد بار منفی و برچسب‌گذار است و می‌تواند به تداوم مشکلات فردی و اجتماعی بینجامد. ازاین‌رو، انتخاب واژگان اهمیت ویژه‌ای دارد؛ زیرا زبان و ادبیات علوم جنایی بر نگرش‌ها، کنش‌های اجتماعی و سیاست‌گذاری جنایی تأثیر مستقیم می‌گذارد. در همین راستا قانون حمایت اطفال و نوجوانان در بند «ذ» ماده ۳، متأثر از آموزه‌های جرم‌شناسی، به‌ویژه «نظریه برچسب‌زنی»، در خصوص اطفال و نوجوانان از واژه «نقض قوانین جزایی» استفاده کرده است.

3. offline

دختر به وفور دیده می‌شود. «مزاحمت سایبری[1]» و آزار و اذیت اینترنتی منجر به آسیب‌های روحی برای قربانیان می‌شوند (کرامتی‌معز، ۱۳۹۹: ۴۵-۴۶).

گاهی دانش‌آموزی که در شبکه‌های اجتماعی به صورت آنلاین بدون اینکه هدف خاصی را داشته باشد را دنبال می‌کند یا در پی کشف امری یا بررسی چیزی باشد یا حتی در پی کشف مسئله علمی یا بازی، بدون اینکه انتظار مطالب را داشته باشد با تصاویر افراد عریان یا در حال انجام سکس یا تصاویر اعمال و آلات جنسی یا تصویری با این مضمون مواجهه می‌شود و همین امر کافی است که او را به سمت اعمال جنسی سوق دهد. شنیدن داستان‌هایی در مورد کودکانی که در مدرسه مشغول تحصیل هستند و یا در پی ستارگان فیلم‌ها می‌باشند ناگهان در معرض چنین تصاویری قرار می‌گیرند امری متداول است. در میان شبکه‌های آنلاین، شبکه اجتماعی ویندوز لایو مسنجر[2] بیشترین آمار سوءاستفاده‌های جنسی در فضای مجازی را دارا است و بعد از آن شبکه اجتماعی فیس‌بوک[3] این آمار را به خود اختصاص داده است (CEOP Centre, 2009, 14-18). بزه‌دیدگی ناشی از نقض حقوق کودکان بر حسب موضوع در شبکه‌های اجتماعی به جنسی و عاطفی‌روانی تقسیم می‌شود که بر حسب نوع رفتار و تعاملات آن‌ها در شبکه‌های اجتماعی، شدت و ضعف بزه‌دیدگی آنان متفاوت خواهد شد.

۱-۳. بزه‌دیدگی جنسی

بزه‌دیدگی جنسی کودکان از طریق درگیر نمودن کودک در فعالیت جنسی‌ای که وی به‌طور کامل آن را درک نمی‌کند، انجام می‌شود. آزار جنسی طیف گسترده‌ای از رفتارها را دربر می‌گیرد. برخی از مصادیق این عمل به شرح ذیل است: «اغوا نمودن و یا اجبار کودک به وارد شدن در هرگونه رفتار جنسی غیرقانونی، استفاده از بهره‌کشی از کودک در فحشاء و دیگر رفتارهای جنسی غیرقانونی، استفاده از کودکان در تهیه مطالب هرزه‌نگاری و...» (ایروانیان و همکاران، ۱۳۹۵: ۶۲).

در اینترنت امکان تبادل تصاویر پورنو گرافیک کودکان در میزان نامحدود و ارزان و امن وجود دارد. پایگاه‌های داده متراکم از هرزه‌نگاری کودک در فضای مجازی باعث ایجاد یک بازار جهانی وسیع برای

---

۱. «مزاحمت سایبری به‌عنوان استفاده از خدمات اینترنتی و فنّاوری موبایل از قبیل صفحات وب، گروه‌های بحث و گفتگو، پیام فوری یا سرویس پیام کوتاه با هدف صدمه زدن به دیگران تعریف می‌شوند» (حمیدی،۱۳۹۴: ۴۱).

2. Windows Live Messenger.

3. Facebook.

پورنوگرافی است که نتیجه آن بزه‌دیده شدن کودکان است. بررسی‌ها نشان می‌دهد ۵۰ درصد از کودکانی که از کودکان دیگر سوءاستفاده کرده‌اند خود قبلاً مورد سوءاستفاده‌های جنسی واقع شده‌اند (کار، ۱۳۸۲: ۲۸). کسانی که قبلاً در جامعه نسبت به کودکان انحراف اخلاقی داشتند، حال با استفاده از اینترنت و در پناه امکانات و ویژگی‌های آن، قادر به برقراری ارتباط با هم‌فکران خود و ایجاد جوامع مجازی با اهداف پدوفیلیک شده‌اند که منجر به تقویت و تشویق به گسترش این‌گونه فعالیت‌ها می‌شود (محسنی، ۱۳۹۴: ۵۸۳-۵۸۲).

این نوع بزه‌دیدگی اکثراً به وسیله افراد بزرگسال انجام می‌گیرد و به دلایلی پنهان می‌ماند. مثل نادانی، تحمل و احساس ندامت خانواده‌ها، برطرف نشدن و لاینحل ماندن موضوع و به علاوه ممکن است توسط مهاجمین، کودکان تهدید به آزردن یا ترک شدن شوند. این صدمات کودکان را فاقد اعتمادبه‌نفس کرده و تحریک‌پذیری آنان را زیاد می‌کند و از نظر روان‌شناختی، تجاوز به عنف منشأ بسیاری از اختلاف‌های روانی مثل فوبیا و اضطراب و افسردگی می‌شود. زیگموند فروید اثبات کرد که تجارب جنسی در دوران کودکی منشأ اختلاف کودکان هیستریکی است و باعث اختلال شخصیتی می‌شوند (نقدی‌نژاد، ۱۳۹۰: ۱۶). بزه‌دیدگی جنسی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی می‌تواند به اشکال ذیل اتفاق بیفتد.

۱-۱-۳. ایجاد پروفایل جعلی توسط بزهکاران به منظور جذب کودکان

یکی از راه‌های بزه‌دیدگی جنسی دانش‌آموزان در شبکه‌های اجتماعی مجازی، ایجاد پروفایل جعلی توسط بزهکاران به منظور جذب کودکان است. از این طریق کودکان به گفت‌وگوهای اینترنتی جذب می‌شوند. گفت‌وگوهای اینترنتی یا همان چت، افراد زیادی را به سبب استفاده ناسالم از اینترنت در دریای خود غرق کرده است؛ مهم‌ترین پیامد غرق شدن در این فضا به جهت قابل پیش‌بینی نبوده شرایط از بین رفتن هویت انسان و شخصیت آدمی است. وعده و وعیدهایی که به بسیاری از دانش‌آموزان از طریق گفت‌وگوهای اینترنتی داده می‌شود، شرط‌بندی‌هایی که از این رهگذر انجام می‌شود؛ ارتباط‌های آزادانهٔ جنسی و نامشروعی که از این صورت می‌گیرد، همه و همه دانش‌آموزان را به بی‌هویتی، ازهم‌گسیختگی شخصیت و فرار از خانواده و دوستان سوق می‌دهد.

شبکه‌های اجتماعی مجازی امروزه ارتباط‌های شخصی را بسیار ساده و راحت ساخته و از طریق شبکه‌های اجتماعی، دانش‌آموزان از طرفی دوست‌های جدید و زیادی پیدا می‌کنند که بسیاری از آن‌ها از طریق پروفایل‌های جعلی ایجاد شده و هویت دقیق آن‌ها مشخص نیست و از طرف دیگر، تصاویر و فیلم و

گفت‌وگوهایی به اشتراک می‌گذارند. این فضا بسیار مجذوب کننده بوده و تحولات یا هیجاناتی را در زندگی افراد به وجود می‌آورد. گاه غرق شدن در این فضا و گفت‌وگو در این فضا، انسان را از همه اطرافیان دور ساخته به‌طوری که فرد از خانوادهٔ خود غافل شده و در تفریحات و یا مجالس مهمانی خانواده، حضور نمی‌یابد و یا اگر حضور می‌یابد تنها جسم و ظاهر او در بین جمع بوده و دلش در بین دوستان مجازی خود، در شبکه‌های مختلف است؛ در حقیقت غرق شدن در این مسیر، دوستی از طریق روابط خاموش و در عین حال کشنده را به دنبال خواهد داشت.

افراد فرصت‌طلب و سودجو با تحت نظر قرار دادن فعالیت کودکان در شبکه‌های مجازی و از طریق چت‌روم‌های خصوصی کودکان را در رسیدن به اهداف خود فریب می‌دهند؛ درواقع در چنین چت‌روم‌های خصوصی در شبکه‌های کودکان را متقاعد می‌کنند که تصاویر جنسی خود را ارسال نمایند (بادامی، ۱۳۹۹: ۴۹). با این اوصاف بزهکاران ممکن است از طریق پروفایل واقعی خود نیز موجب بزه‌دیدگی کودکان شوند، اما مجرمان حرفه‌ای از طریق هویت جعلی با دانش‌آموزان کودک دوست می‌شوند؛ در این بستر بزهکار می‌تواند خود را یک بزرگسال، نوجوان، مرد یا زن معرفی کند و در تنظیمات حریم خصوصی خود، عباراتی چون «تنها برای دوستان نزدیک» یا «صفحه مخصوص دوستان» بیاورد؛ اگرچه، در اصول اولیه شبکه‌های اجتماعی چندمنظوره آمده است که افراد حق وارد کردن اطلاعات غلط ندارند، اما بیشتر افراد اقدام به این کار می‌کنند؛ لازم به ذکر است که با وجود تضمین‌های پیشگیری از بزه‌دیدگی در شبکه‌های اجتماعی، اما نظارت ضعیف بر محتوای پست‌های کاربران موجب آزار و اذیت روزافزون دانش‌آموزان می‌شود.

۲-۱-۳. عرضه کودکان برای بچه دوست‌ها

بچه دوست‌ها یا پدوفیل‌ها کسانی هستند که میل جنسی به کودکان دارند. بچه‌بازی یا پدوفیلی، یک ناهنجاری روانی است و عبارت است از تمایل جنسی عودکننده یا تحریک جنسی نسبت به کودکان. استفاده از دنیای مجازی و به‌طور خاص اینترنت پورنوگرافی کودکان را در حجم وسیعی افزایش داده و روش‌های ارتکاب آن را تسهیل کرده است. کودکان در بین بزه‌دیدگان موقعیت ویژه‌ای دارند و سیبل مناسبی برای بزهکاران هستند، چراکه درصد بزه‌دیده شدن آن‌ها بسیار بیشتر از بزرگسالان است و امکان کشف جرم و به تبع آن تعقیب مجرمان بسیار پایین‌تر است (مالمیر و زررخ، ۱۳۸۹: ۵۵).

مهم‌ترین نوع بزه‌دیدگی اطفال در شبکه‌های اجتماعی، عرضه آن‌ها برای بچه بارگی است؛ در بسیاری از این موارد، کودکان نسبت به این موضوع آگاهی ندارند، برخی از آنان نیز با عدم اطلاع از خطرات شبکه‌های

اجتماعی، اطلاعات شخصی خود همچون مکان زندگی و موقعیت جغرافیایی خود را افشاء می‌کنند و هم‌زمان عکس‌هایی را منتشر می‌سازند که غریبه‌ها نیز می‌توانند آن‌ها را مشاهده کنند (مارکوم و هیگینز، ۱۳۹۷: ۱۵۱). بر اساس نظریه فعالیت‌های روزمره، می‌توان این دانش‌آموزان را آماج مناسب جرم در نظر گرفت؛ برخی شبکه‌های اجتماعی هم چون فیس‌بوک، تلگرام، اینستاگرام و... این امکان را فراهم کرده تا عکس‌های دیگران را ذخیره کنند؛ این امر وضعیت آسیب‌پذیری فرد را افزایش داده و فرصت شناسایی آماج را برای بچه‌بازها فراهم می‌کند.

۳-۱-۳. استفاده از فناوری وب‌کم

یکی از اشکال بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های مجازی می‌توان نام برد؛ استفاده از فناوری «وب‌کم»[1] و یا به عبارتی بهتر دوربین‌های آنلاین است. وجود این فناوری طریق سوءاستفاده از کودکان را تسهیل نموده است، به این صورت که مجرمین با فریب کودکان در شبکه‌های مجازی کودکان را وادار می‌کنند تا به صور زنده روند این نوع پدیده از خشونت جنسی را خود اداره و نسبت به انتشار آن اقدام نماید (بادامی، ۱۳۹۹: ۴۹).

از منظر آموزه‌های بزه‌دیده‌شناسی، آسیب‌پذیری کودکان در برابر سوءاستفاده از وب‌کم، ناشی از عواملی مانند ناآگاهی نسبت به خطرات فضای مجازی، اعتمادپذیری بالا، نیاز به پذیرش اجتماعی، فقدان نظارت والدین و ضعف مهارت‌های سواد دیجیتال است. بنابراین، مقابله با این نوع بزه‌دیدگی مستلزم اتخاذ تدابیر جامع شامل آموزش کودکان و والدین، افزایش مسئولیت‌پذیری ارائه‌دهندگان خدمات دیجیتال، تقویت سازوکارهای گزارش‌دهی و پیش‌بینی حمایت‌های کیفری و پیشگیرانه مؤثر است.

۳-۲. بزه‌دیدگی عاطفی و روانی

در این نوع بزه‌دیدگی کودکان از لحاظ شخصیت، جنسیت و معنویت دچار اختلال شده و حتی بعد جسمانی کودکان را نیز به مخاطره می‌اندازد. این جنبه از بزه‌دیدگی کودکان به جرئت می‌توان گفت مهم‌ترین جنبه بزه‌دیدگی است؛ زیرا اکثر بزه‌دیدگی کودکان در آینده از همین اختلالات شخصیتی و بیماری‌های روانی و روحی سرچشمه می‌گیرد (مدنی، ۱۳۸۳: ۱۷۰-۱۷۳).

1. Webcam

۱-۲-۳. برقراری رابطه احساسی و به دام انداختن دانش‌آموزان

اساساً خلوت اینترنت، برای انسان‌هایی که در سطح قابل‌توجهی از رشد و تربیت قرار نگرفته باشند، آسیب‌زا است. این به‌ویژه در خصوص دانش‌آموزان بیشتر مصداق دارد؛ دانش‌آموزان در برابر اثرات عاطفی مربوط به تصاویر و اطلاعات، حساس‌تر بوده و همچنین تجربه و توانایی شناخت کافی برای ارزیابی اطلاعات دریافتی را ندارند. به علاوه از کنترل کمتری برخوردار بوده و نسبت به اطلاعات دریافتی عکس‌العمل بیشتری از خود نشان می‌دهند. بیشتر نگرانی‌ها در خصوص مواجهه شدن دانش‌آموزان با آسیب‌های احتمالی هنگام برقراری ارتباط آنلاین با دیگران است.

موضوع نگران‌کننده درباره شکارچیان شبکه‌های اجتماعی مجازی وجود دارد، مواردی از قبیل، کودک‌آزاری که ممکن است ابتدا به صورت آنلاین ارتباط را با کودکان آغاز کنند، از آن‌ها درخواست عکس نمایند یا دست به ارتباطات نادرستی بزنند و شاید بچه را متقاعد کنند که فرد را ببیند (Liau, Khoo, 2005: 513). هنگامی که دانش‌آموزی موبایل یا تبلتش را روشن می‌کند کل ابزار کاربری دنیا می‌توانند به آن دسترسی داشته باشند و به تعبیر دیگر هر غریبه‌ای می‌تواند وارد دنیای مجازی او شود. به خاطر طبیعت تعاملی وب همه مضرات یا خطرات رفتاری که به صورت آفلاین بین کودکان اتفاق می‌افتد هم‌اکنون می‌تواند به صورت آنلاین نیز رخ دهد.

آنگاه که بزه‌دیده در گروه‌هایی که با هنجارهای عرفی قانونی جامعه ایرانی هماهنگی ندارند، عضویت می‌یابد، به قلمرو بزه‌دیدگی ورود یافته و هنگامی که درخواست‌های دوستی کاربران ناشناس را بدون بررسی قبول می‌کند، احتمالاً بزهکاران را به قلمرو خویش وارد ساخته است. انتشار اطلاعات، عکس‌ها و محتواهای نامناسب نیز بزه‌دیده را در ویترین بزه‌دیدگی جای می‌دهد و تنها به فاصله از راه رسیدن یک «بزهکار با انگیزه» زمان لازم است تا یک کاربر کودک و نوجوان از بزه‌دیده شدن خود آشفته و هراسان شود (حاجی‌ده‌آبادی و سلیمی، ۱۳۹۸: ۶۰).

برقراری رابطه احساسی و به دام انداختن دانش‌آموزان از راه‌های مختلف همچون گفتگو با کودک در شبکه‌های اجتماعی چند منظوره حاصل می‌شود؛ بزهکاران با هویت واقعی یا جعلی به پروفایل کودکانی نزدیک می‌شوند که صفحه آن‌ها باز است، در این صورت چنانچه بزه‌دیده، بزهکار را به‌عنوان یک دوست بپذیرد، کسب اطلاع در مورد وضعیت جسمانی بزه‌دیده راحت‌تر می‌شود. لازم به ذکر است که در صورت باز بودن پروفایل طفل، احتمال به دام افتادن وی نیز افزایش می‌یابد؛ در این شرایط، بزهکار در ابتدا خلأهای

عاطفی دختر یا پسر دانش‌آموز را شناسایی می‌کند و پس از آن، با گفتگوهای احساسی شرایط خود را نیز مشابه وی نشان می‌دهد؛ در ادامه روابط بیشتر شده؛ به نحوی که روابط لحظه‌ای به پیام‌های ساعتی و سپس روزانه تبدیل می‌شوند تا اینکه صحبت‌ها به سمت پیام‌های جنسی برود؛ از آنجا که بزه‌دیده کم سن و سال است، بزهکار ممکن است در مورد لباس‌های زیر وی سؤال کند و سپس، از وی بخواهد تا لباس‌های خود را در بیاورد؛ در این فرض چنانچه بزه‌دیده بالغ باشد، بزهکار ممکن است خواستار مشاهده اندام وی از طریق دوربین جلوی گوشی‌های همراه شود.

۲-۲-۳. داده‌کاوی پروفایل کودکان

داده‌کاوی داده‌ها، فرآیند به خدمت گرفتن یک روش‌شناسی رایانه‌ای است که با استفاده از تکنیک‌ها و الگوریتم‌های مختلف در جست‌وجو دانش نهفته در داده‌هاست؛ این فرآیند مشارکتی میان انسان رایانه درنهایت به دنبال کشف الگوها قواعد معنادار در آن داده‌ها باشد. داده‌کاوی، پایگاه‌های داده‌ای بزرگ را به‌عنوان منبع دانش در نظر می‌گیرد (Liau, 2005: 98).

داده‌کاوی داده نقض حریم خصوص دانش‌آموزان است. یکی از این تهدیدها، تهدیدی است که برای حریم خصوصی آنلاین دانش‌آموزان وجود دارد. تفاوت میان دنیای آنلاین و آفلاین، ارتباطات آنلاین دانش‌آموزان کودک را نسبت به تهاجم به حریم خصوصی یا آشکارسازی غیرعمد اطلاعات حساسشان، آسیب‌پذیر می‌کند. شبکه‌های اجتماعی، ویژگی‌هایی دارند که آن‌ها را نسبت به ارتباط آفلاین تهدیدآمیزتر می‌نماید (Montgomery, 2007: 45)

قابلیت شبکه‌های اجتماعی به‌گونه‌ای است که به‌رغم تمهیدات فنی موجود، نه‌تنها امکان دستیابی اشخاص ثالث به اطلاعات خصوصی کاربران وجود دارد، بلکه امکان قرار گرفتن اطلاعات شخصی آن‌ها در دست شرکت‌های تجاری بزرگ یا نهادهای حکومتی وجود دارد و این امکان را برایشان فراهم می‌کند که از طریق پروفایل کاربران به بسیاری از اطلاعات حساس آن‌ها دسترسی پیدا کنند. اعضای این شبکه‌ها معمولاً با تشکیل گروه‌هایی به اطلاعات یکدیگر دسترسی دارند. از مخاطرات اطلاعات شخصی مربوط به حریم خصوصی افراد این است که اطلاعات مزبور توسط یکی از اعضای گروه برای اشخاص خارج از گروه یا برای عموم افشاء شود، همان‌گونه که این احتمال وجود دارد که شخص متخلفی با سوءاستفاده از داده‌های شخصی سوژه و سرقت هویت وی اقدام به ایجاد پروفایلی به نام وی نموده و با معرفی خود به جای او، اهداف خویش مانند دسترسی به پروفایل و اطلاعات سایر اعضای گروه دنبال کند (عبدی پور، ۱۳۹۴: ۱۱۱).

تهدیـدات حـریم خصوصـی ارتباطات آنلاین همه را تحت تأثیر قرار می‌دهد، به‌ویژه دانش‌آموزان بسیار آسیب‌پذیرترند، زیرا ممکن است آگاهی کمتری نسـبت بـه ایـن موضوع داشته باشند که چه اطلاعاتی شخصی اسـت و عواقـب احتمالی انتشار این اطلاعات را نیز ندانند. بـه عـلاوه، اطلاعـات شخصی که بچه‌ها در کودکی به صورت آنلاین منتشر می‌کننـد ممکن است در بزرگسالی اثرات جدی روی زندگی آن‌ها بگذارد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

گسترش شبکه‌های اجتماعی مجازی، اگرچه فرصت‌های قابل توجهی برای ارتباط، آموزش، سرگرمی و مشارکت اجتماعی کودکان فراهم کرده است، اما هم‌زمان زمینه‌های جدیدی برای نقض حقوق و شکل‌گیری الگوهای نوین بزه‌دیدگی آنان ایجاد نموده است. ویژگی‌هایی همچون سرعت انتشار اطلاعات، قابلیت بازنشر گسترده محتوا، امکان ناشناس ماندن کاربران، دسترسی آسان به اطلاعات شخصی و دشواری حذف کامل آثار دیجیتال، موجب شده است که کودکان به‌عنوان یکی از گروه‌های آسیب‌پذیر جامعه، در معرض تهدیدهای جدی در این فضا قرار گیرند.

یافته‌های پژوهش نشان داد که شبکه‌های اجتماعی مجازی با توجه به تنوع کارکرد و ساختار خود، ازجمله شبکه‌های متن‌محور، فیلم‌محور، عکس‌محور، موضوع‌محور، مخاطب‌محور، خدمات‌محور و صدامحور، در کنار مزایای ارتباطی، می‌توانند بستر مناسبی برای نقض حقوق کودکان فراهم کنند. در این میان، حقوقی همچون حق رعایت حریم خصوصی، حق برخورداری از اخلاق سایبری و حق بر فراموش‌شدن اطلاعات، بیش از سایر حقوق کودکان در معرض تهدید قرار دارند. انتشار غیرمجاز تصاویر و اطلاعات شخصی، افشای داده‌های هویتی، آزارهای کلامی و سایبری و باقی ماندن دائمی آثار دیجیتال، از مهم‌ترین جلوه‌های نقض این حقوق در محیط مجازی است.

بررسی‌های انجام‌شده نشان داد که نقض حقوق کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی، صرفاً یک تعرض حقوقی مستقل محسوب نمی‌شود، بلکه در بسیاری از موارد، زمینه‌ساز فرایند بزه‌دیدگی آنان است. به عبارت دیگر، از دست رفتن کنترل کودک بر اطلاعات شخصی، ضعف حمایت‌های اخلاقی و ارتباطی و فقدان سازوکارهای مؤثر نظارتی، فرصت‌هایی را برای بزهکاران فراهم می‌کند تا از این وضعیت سوءاستفاده نمایند. در همین راستا، ایجاد پروفایل‌های جعلی برای جذب کودکان، عرضه و بهره‌برداری جنسی از آنان، استفاده از فناوری وب‌کم، برقراری روابط عاطفی فریبکارانه و داده‌کاوی پروفایل کودکان، ازجمله شیوه‌هایی

است که می‌تواند به بزه‌دیدگی جنسی، عاطفی و روانی آنان منجر شود.

بر این اساس، فرضیه پژوهش مبنی بر اینکه ویژگی‌های خاص شبکه‌های اجتماعی مجازی، در کنار نقض حقوق بنیادین کودکان، زمینه شکل‌گیری گونه‌های مختلف بزه‌دیدگی جنسی، عاطفی و روانی آنان را فراهم می‌آورد، مورد تأیید قرار گرفت. زیرا بررسی‌ها نشان داد که بزه‌دیدگی کودکان در فضای مجازی نه صرفاً ناشی از حضور آنان در این شبکه‌ها، بلکه نتیجه تعامل میان آسیب‌پذیری سنی کودکان، ویژگی‌های فنی شبکه‌های اجتماعی و رفتارهای فرصت‌طلبانه بزهکاران است.

درنهایت، می‌توان گفت حمایت مؤثر از کودکان در برابر بزه‌دیدگی ناشی از نقض حقوق آنان در شبکه‌های اجتماعی مجازی، نیازمند اتخاذ رویکردی جامع، هماهنگ و چندلایه در سیاست جنایی است که صرفاً به جرم‌انگاری رفتارهای زیان‌بار محدود نشود، بلکه مجموعه‌ای از تدابیر تقنینی، پیشگیرانه، آموزشی و فنی را در برگیرد. در این راستا، بازنگری و تکمیل قوانین مرتبط با حمایت از داده‌های شخصی و حریم خصوصی کودکان، پیش‌بینی سازوکارهای مؤثر برای اعمال حق بر فراموش شدن اطلاعات، افزایش مسئولیت حقوقی و فنی سکوهای ارائه‌دهنده خدمات مجازی در قبال محتوای مرتبط با کودکان، توسعه آموزش سواد دیجیتال برای کودکان، والدین و مربیان و تقویت نقش نهادهای تخصصی حمایتی و انتظامی در شناسایی و مقابله با الگوهای نوین بزه‌دیدگی، از الزامات اساسی حمایت از کودکان در فضای مجازی به شمار می‌رود. بنابراین، رویکرد مطلوب در این حوزه، حرکت از یک سیاست واکنشی پس از وقوع بزه به سوی سیاست پیشگیرانه و حمایت‌محور است تا ضمن کاهش فرصت‌های سوءاستفاده از کودکان، امکان حضور ایمن و مسئولانه آنان در شبکه‌های اجتماعی مجازی فراهم شود.

فهرست منابع

اسلامی، رضا و فیوضی، فریناز (۱۳۹۵). «حق بر فراموش شدن و چالش‌های پیش روی آن»، **مجله حقوقی دادگستری**، دوره ۸۰، شماره ۹۴.

اسماعیلی، محسن (۱۳۹۱). **گفتارهایی در حقوق رسانه**، جلد ۲، چاپ اول، مؤسسه نشر شهر.

اسماعیلی، محسن (۱۳۹۹). **حقوق ارتباطات و تعامل آن با دین و اخلاق**، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق(ع).

اصلانی، حمیدرضا (۱۳۸۹). **حقوق فناوری اطلاعات**، چاپ دوم، تهران: انتشارات میزان با همکاری فناوری اطلاعات ریاست جمهوری.

اکبرزاده، علی‌رضا؛ معمار، ثریا؛ کوثری، مسعود و همتی، رضا (۱۳۹۷). «رویکرد مخاطب‌محور در مواجهه با شبکه‌های اجتماعی مجازی»، **مطالعات بین‌رشته‌ای رسانه و فرهنگ**، دوره ۸، شماره ۱۶.

انصاری، باقر و عطار، شیما (۱۳۹۲). «حریم خصوصی در شبکه‌های اجتماعی مجازی»، **مجله پژوهش‌های حقوقی**، دوره ۱۲، شماره ۲۳.

ایروانیان، امیر و همکاران (۱۳۹۵). **کودک‌آزاری: از علت‌شناسی تا پاسخ‌دهی**، چاپ سوم، تهران: انتشارات خرسندی.

بادامی، محمدمهدی (۱۳۹۹). **کودکان آنلاین و حق آنان بر امنیت همه‌جانبه در فضای مجازی (چالش‌ها و راهکارها)**، چاپ دوم، تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه.

بهرامی فریادرس، افشین (۱۳۹۲). **نقش شبکه‌های اجتماعی در ترویج حقوق بشر**، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، رشته حقوق بشر، دانشگاه شهید بهشتی، دانشکده حقوق.

پورقهرمانی، بابک (۱۳۹۵). **سیاست جنایی ایران در قبال جرائم رایانه‌ای: مطالعه تطبیقی با اسناد بین‌المللی**، چاپ اول، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی (شهر دانش).

حاجی‌ده‌آبادی، محمدعلی و سلیمی، احسان (۱۳۹۸). «بزهکاری و بزه‌دیدگی بومی‌های اینترنت؛ از علت‌شناسی تا پاسخ‌دهی در پارادایم ترمیمی»، **فصلنامه مطالعات حقوق کیفری و جرم‌شناسی**، دوره ۴۹، شماره ۱.

حمیدی، حجت‌الله (۱۳۹۴). «اخلاق و حفاظت از حریم خصوصی آنلاین کودکان با رضایت والدین»، **فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری**، سال ۱۰، شماره ۳.

رجبی تاج امیر، ابراهیم (۱۳۹۲). «جرم‌شناختی فضای اینترنت»، **فصلنامه دانش انتظامی**، سال ۱۵، شماره ۳.

رحیمی، جلال و اسفندیاری مقدم، علیرضا (۱۳۹۰). «رویکردی شناختی به تنگاهای اخلاقی ناشی از انقلاب فناوری اطلاعات: برخی ملاحظات و راهکارها»، **فصلنامه علمی پژوهشی پژوهشگاه علوم و فناوری اطلاعات ایران**، دوره ۲۷، شماره ۲.

زمانی، سید قاسم و عطار، شیما (۱۳۹۵). «حقوق بشر و حق بر فراموش شدن در عصر فناوری‌های نوین اطلاعاتی»، **مجله**

حقوقی بین‌المللی، شماره ۵۵.

سلطانی‌فر، محمد؛ بخشی، شیرزاد و فرامرزیانی، سعید (۱۳۹۲). «بررسی تأثیرات شبکه‌های اجتماعی فیس‌بوک و توئیتر بر گرایش اعضاء به این شبکه‌ها»، **فصلنامه پژوهش‌های ارتباطی**، سال ۲۰، شماره ۴.

سیاح طاهری، محمدحسین و همکاران (۱۳۹۶). **حقیقت مجازی**، تهران: مرکز ملی فضای مجازی.

شکری، رضا (۱۳۹۸). «حریم خصوصی ارتباطات در فضای الکترونیکی از منظر حقوق کیفری ایران و انگلستان»، **فصلنامه حقوق و فناوری اطلاعات**، سال ۱، شماره ۱.

شهریاری، حمید (۱۳۸۸). «اخلاق رایانه: تاریخچه و کلیات»، **فصلنامه علمی پژوهشی پژوهشنامه اخلاق**، شماره ۴.

صادقی کاشان، حسین و صادقی کاشان، جواد (۱۳۹۹). **سیاست جنایی شبکه‌های اجتماعی (بایسته‌های سیاست جنایی فرهنگ محور در رابطه با شبکه‌های اجتماعی)**، چاپ اول، تهران: انتشارات طحان.

عاملی، سید سعید رضا (۱۳۹۶). **نظریه‌ها و مفاهیم اساسی دولت الکترونیک**، چاپ اول، تهران: مؤسسه انتشارات امیرکبیر.

عبدی پور، ابراهیم (۱۳۹۴). «رویکرد نظام‌های حقوقی نسبت به نقض حریم خصوصی اطلاعاتی در شبکه‌های اجتماعی مجازی»، **فصلنامه پژوهش حقوق تطبیقی اسلام و غرب**، سال ۲، شماره ۳.

غمامی، سید محمدمهدی و علی‌پور، محمدرضا (۱۳۹۸). **نقش شبکه‌های اجتماعی در تضییع حقوق کودکان**، فصلنامه حقوق و فناوری اطلاعات، سال ۱، شماره ۱.

فیروزآبادی، ابوالحسن (۱۳۹۹). **درآمدی بر حکمرانی فضای مجازی**، چاپ اول، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق و مرکز ملی فضای مجازی.

قبولی درافشان، سید محمدهادی؛ بختیاروند، مصطفی و آقامحمدی، اکرم (۱۳۹۷). «حق فراموش شدن در ترازو؛ نیاز ناشی از فضای مجازی یا تهدیدی علیه آزاد بیان؟» **فصلنامه پژوهش حقوق عمومی**، سال ۱۹، شماره ۵۸.

کار، جان (۱۳۸۲). **آثار مضر پورنوگرافی کودک**، ترجمه: محمدحسن دزیانی، خبرنامه انفورماتیک، شماره ۸۸.

کرامتی‌معز، هادی (۱۳۹۹). **بزه‌دیده‌شناسی کودکان در شبکه‌های مجازی**، چاپ اول، تهران: انتشارات دادگستر.

کرامتی‌معز، هادی (۱۴۰۳). **جرم‌شناسی (طرح مباحث نوین در دانش جرم‌شناسی)**، چاپ دوم، تهران: شرکت سهامی انتشار.

کرامتی‌معز، هادی و چاووشی، محمدصادق (۱۳۹۷). «عوامل و آثار بزه‌دیدگی اخلاقی کودکان و نوجوانان در شبکه‌های اجتماعی تلگرام و اینستاگرام»، **فصلنامه علمی - پژوهشی پژوهش‌های اخلاقی**، سال ۹، شماره ۲.

کرامتی‌معز، هادی و میرخلیلی، سید محمود (۱۳۹۹). «پیشگیری رشدمدار از بزه‌دیدگی کودکان در شبکه‌های اجتماعی مجازی (مطالعه موردی معلمان منطقه پنج شهر تهران)»، **فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم**، دوره ۱۵، شماره ۵۶.

کرامتی‌معز، هادی و میرخلیلی، سید محمود (۱۳۹۹). «رویکرد سیاست جنایی تقنینی و اسناد بین‌المللی به حمایت از کودکان بزه‌دیده در شبکه‌های اجتماعی»، **فصلنامه علمی مطالعات بین‌المللی پلیس**، دوره ۱۱، شماره ۴۱.

مارکوم، کترین دی و جرج ای، هیگینز (۱۳۹۷). **شبکه‌های اجتماعی به‌مثابه ابزار ارتکاب جرم**، برگردان: حمیدرضا دانش ناری و دکتر ابراهیم داودی دهاقانی، چاپ اول، تهران: بنیاد حقوقی میزان.

مالمیر محمود و زررخ، احسان (۱۳۸۹). «پیشگیری از بزه‌دیدگی سایبری»، **فصلنامه مطالعات پیشگیری از جرم**، سال ۵، شماره ۱۷.

محسنی، فرید (۱۳۹۴). **حریم خصوصی اطلاعات مطالعه کیفری در حقوق ایران، ایالات‌متحده آمریکا و فقه امامیه**، چاپ دوم، تهران: انتشارات دانشگاه امام صادق.

مدنی، سعید (۱۳۸۳). **کودک‌آزاری در ایران**، چاپ اول، تهران: نشر اکنون.

معظمی، شهلا (۱۳۹۵). **بزهکاری کودکان و نوجوانان**، چاپ دوازدهم، تهران: انتشارات دادگستر.

نقدی نژاد، مجتبی (۱۳۹۰). **پیشگیری از بزه‌دیدگی اطفال در سیاست جنایی ایران و اسناد بین‌المللی**، چاپ اول، تهران: انتشارات جنگل.

نیازمند، ندا (۱۳۹۱). **آسیب‌شناسی آموزه‌های عدالت ترمیمی و کودکان بزه‌دیده (حقوق ایران و انگلستان)**، چاپ اول، تهران: انتشارات گنج دانش.

Reference

Child Exploitation and Online Protection (CEOP) Centre (2009). "**Offenders Exploit a Converged Environment**", CEOP, London, 7 September.

Davidson, Julia, Elena: Martellozzo and Mia Lorenz (2009). **'Evaluation of CEOP ThinkUKnow Internet Safety Programme and Exploration of Young People's Internet Safety Knowledge'**, Centre for Abuse & Trauma Studies, Kingston University, London.

Montgomery K. (2007). **Generation digital: politics, commerce, and childhood,** in the age of the Internet. Cambridge, MA: MIT Press.

Liau AK, Khoo A, Hwaang P. (2005). **Factors influencing adolescents**' engagement in risky Internet.

Tartari, Elda (2015). **BENEFITS AND RISKS OF CHILDREN AND ADOLESCENTS USING SOCIAL MEDIA**, European Scientific Journal May, vol. 11, No 13.

Yang, Wan-Shiou, Dia, Jia-Ben, Cheng, Hung-Chi. & Lin, Hsing-Tzu (2006). **Mining social networks for targeted advertising**, Proceedings of the 39th Hawaii International Conference on System Sciences